

Ha korábban említettük a szavak és dolgok különállását, ez a vers e kettő áthidalhatatlan távolságát jeleníti meg. Olvastán egyre csak a fenti gondolat és érzés kóvályog bennem: gyötörnek itt a szavak („Miért magvas a szemem? / A város majd a nyomodba ered. / Testemet a nyelvembe gyömszőli egy krokodil.”), küszködnek saját helyükkel, és hiába keresik, nem találják. A jelentés nem egyszerűen a metaforában van, hanem a kavargásban, mely talán az alábbi passzusra mutat (én legalábbis ide merevíttem ki a képet): „Nem / simogatom apró testedet, Métká. / Messze vagy és a nyelv közel. / Falkákban fal engem.” A nyelv eme excesszusa, a szavak burjánzása nem más, mint menekülés, az egyetlen kézhez álló eszköz megragadása a vágyott tárgy helyett. Ráadásul ez az eszköz nem is áll igazán kézhez – a nyelv is birtokolja használóját és megforgatja a beszéd vad táncában. Az energia nem a legjobb kifejezés arra, ami lükteti a Salamun-verset – semmiképp nem a nietschei értelemben (*A tragédia születése*) vett *energeiáról* van itt szó, sokkal inkább a dionüszoszi öserő (modern) szublimációjáról. Ezt hívom én energikus melankóliának: a szavakba, a mondás áradásába, a szavak burjánzásába fordulást, el a világtól, el a távol került, megragadható valóságtól.

Mindez természetesen nem lehet érvényes minden költeményre – az általánost mindig kikezdi az egyedi mű sajátága. A melankóliát szó szerint is megjeleníti *A melankólia négy kérdése* című vers, mely a könyv egyik legszebb darabja. Itt a szavak különös kombinációi egyfajta elégius hangnembe ágyazódnak – rá az az a művek hatottak a legerőteljesebben, melyekben ez a hangulat dominál. Különös az is, hogy ezeket a verseket mintha érteném – talán mert szeretem őket. Míg azokat, melyektől berzenkedem, melyek nem szólítanak meg, nem értem – talán mert nem érdekelnek? Mert nincs meg köztünk az a kapcsolat, ami szükséges lenne ahhoz, hogy egy kicsi sajátot fedezzek fel a vers idegenségében, olyan sajátot, ahol meg tudom vetni a lábam? Egy hangütés vagy egy egyszerű zenei motívum is lehet ilyen talpalatnyi föld, ami megértéssé változtatja az értetlenséget. Ahonnan el lehet indulni jobban megismerni egymást. Nem ilyen a szerelem is? Nem ilyen is a szerelem? Először csak a vonzás van meg, és ez a vonzás (nevezük váagnak? de mire irányuló vágy?), ez a hangulat, a szerelem hangja olyan közelséget és globális megértést hoz magával, amilyen megértés soha nem történik meg még egyszer a szerelmeseik között. Azért nem, mert ez nem igazi megértés, csak a saját rávetülése

az idegenre. Azt érezzük akkor, amikor először pengetett meg minket a valaki iránti szerelem: ő az én kedvesem, ő az én szerelmesem, és nem értek mást közelebb magamhoz, mint őt – értem őt, mert érzem ezt az érzést. Az érzésben tökéletesen ismerem a másikat – mielőtt még bármit is tudnék róla. Aztán jönnek a részletek, az elmélyedés, az idegenség tényezői, az összeütközések. Minél többet tudok, annál kevésbé ismerem. De azért ez mégis egy igazibb, és sokkalta termékenyebb megértés. Vannak versek, melyek olvastán elkap egy hang, egy hangulat – érzem inkább a verset, de mintha érteném is, a maga teljességében. Aztán a behatóbb ismerkedés arra mutat majd rá, dehogyan is értettem – és mennyi újat, mennyi mást találok még benne. És mindenek fölött: de hisz ez a kicsi szó itt, a harmadik versszak sarkában igencsak nem illik bele a korábbi szép képembe. Ezt eddig mindig átugrottam, a képzoletem segítségével könnyedén ment. De ez is ő, nem hagyhatom mégsem figyelmen kívül. Hiszen szeretem.

Több olyan verset találtam a kötetben, melyekbe sikerült beleszeretnem – leginkább a Métká Krašovechez írottak között. Másoktól elfordultam, könnyedén. Egyikre sem említenék példát, mindez nem kritikus feladat már. A kötet erényeiről már több ízben volt szó, de nem mehetek el szó nélkül bizonyos hiányosságok mellett. A könnyebb visszakereshetőség érdekében hasznos lett volna, ha a versek eredeti címe is feltűnik valahol. De ez a kisebbik gond – ennél nagyobb probléma a könyv bizonyos szintű gondozatlansága. Összefüggésben van ez azzal, amit már fentebb is említettem, hogy talán szükség lenne egy kontrollfordítóra, avagy legalábbis egy nyelvi lektorra. Ugyanis időnként nehéz eldönteni, hogy egy-egy durva magyartalanság az eredeti vers sajátos szintaxisának köszönhető (Salamunra jellemző a nehezen követhető mondatszerkesztés), avagy fordítói kimunkálatlanságról van-e szó. Csak a példa kedvéért (a sajnós előforduló durva helyesírási hibákat nem említve): bizonytalannal jó a „csupa love lettersek” kifejezés a többes szám dupla jelölése miatt (*A költő élete*), de bántóan hangzanak a „beléd való hatoláskor” (*Az idő mértéke*) típusú szóösszetételek is. (Örömmel láttam viszont, hogy a magyarban etimológiailag helytelenül meghonosodott „promótál” szó helyett a latinhoz igazodó „promoveál” szerepel – ez ritka nyelvi tudatosságról tesz tanúbizonyságot.) Mindezt csak azért említem meg, mert ennél nagyobb kiadói-szerkesztői odafigyelést érdemelt volna a vállalkozás. És bár nehéz a szellemi termékeket relatíve értékelni, összességében mégis egy nagyon izgalmas kötetről van szó, és ha tekintetbe

veszem azt is, hogy mennyire ritka a kortárs külföldi költészet megismertetésére irányuló szándék a magyar könyvpiacra (gondoljuk csak meg, mennyivel több regényíró ismerünk, mint lírikust), csak a legnagyobb elismerés hangján tudok nyilatkozni mind a fordító, mind kiadója elkötelezettségéről.

(*Bábel Kiadó, 2006*)

Lapis József

Ferencz Győző: Radnóti Miklós élete és költészete

Egy legendává nemesült, példás erkölcsű költőről – akiről egyébként is sokat tudunk, akinek élettörténete és költészete természetes módon tananyag a magyar iskola rendszer minden szintjén – nem lehetett könnyű kritikai életrajzot készíteni. Szakemberek és laikus érdeklődők sokaságát érinti ez a téma. A korosztályban, tudásban, szemléletmódban eltérő csoportok elvárásai pedig nagyon különbözhetnek egymástól, és ezek az elvárások ellentmondásosak; akár ki is zárhatják egymást. Valószínűleg kevés olyan olvasója lesz a könyvnek, aki ne valamilyen előképpel, már régebben körvonalazódott befogadói prekoncepcióval közelítene a Radnóti-monográfiához. Szervezze tehát a könyv lapozgatásakor szemléletűsűnket néhány befogadói nézőpont és olvasási szint vázlatos körülrajzolása!

Az érdeklődő középiskolai diák például olyan olvasmányos, érdekes könyvre vágyik (ebben a témában is), amelyet nem nehéz megfejteni, és amelynek stílusa vonzza, fönntartja a figyelmét. A Radnóti életét jól ismerő irodalomtörténész (tanár) pontos adatokat vár, a kritikai kiadás olyan tudásbázisát, amely hivatkozásai révén akár tovább kutatható. Aki kézikönyvként, mintegy lexikonként forgatja a művet, gyors „kereshetőséget”, áttekinthető rendszert kíván, amelynek segítségével – lapozva a tartalomjegyzékben vagy a könyv belsejében – percekben belül megtalálhat egy-egy életrajzi adatot vagy címet. A művészeti alkotásokat értelmezni, elemezni kevésbé képes olvasó inspirációt szeretne kapni – például egy elemzési feladat elkészítéséhez. A felszínesebb érdeklődő először képi illusztrációkat keres. A szépirodalmi művekhez szokott olvasó olyan stílust követel, amely az ő magas szintű igényeinek is megfelel. Maga a könyv pedig teljesítse könyvészeteti szempontból is a hivatását: legyen tartós, szép, kellemes tapintású, kellőképpen figyelemfelkeltő, de nem tolokodó, jól lapozható, könnyen áttekinthető és nem túl nagy.

A középiskolás diákok valószínűleg ott „húzza be” a szöveg, ahol Radnóti kamaszéveiről és Gyarmati Fanniról „mesél” a szerző. Olyan apróságok is érdekesek lehetnek itt, mint a költő futballista múltjának említése, vagy az érzelmek zűrzavarának jól kifejtett, érzékeny leírása. Nem találunk egyébként a megfigalmazásban sehol érzélgősséget, túldramatizált indulatokat vagy olyan szubjektív megjegyzéseket, amelyek nem az adatáramlást vagy az elemzést szolgálják. Valószínűleg ez is segíti az olvasót, hogy közelebb kerüljön a Radnóti-életműhöz, mert nem kell megküzdnie indulatáttételekkel vagy olyan érzelmi reakciókkal, amelyek elveszik az energiát a költészet és a költő megértésétől. Nem valami isteni magasságban lebegő mitikus alakkal kell ugyanis szembesülnie, hanem olyan művészi tehetséggel megáldott (megvert?) fiút láthat, akit korosztályának nézőpontjából maga is értően szemlélhet, mert ráismerhet saját érzelmi zűrzavaraira, pályaválasztási problémáira, netán (nevelőivel) szüleivel való konfliktusaira. Az ilyen és hasonló információktól azonban szerencsére nem válnak sehol életrajzi regénnyé az egyes fejezetek; végig marad a tényszerűség adatokkal alátámasztva, valamint az elemzés pontossága és szépsége. Ferencz Győző láthatóan olyan pszichológiai tudással szerkeszti a szöveget, amely képes – sok egyéb összefüggés mellett – kiszolgálni több különböző korosztályú és érzelmevilágú olvasót egyserre.

Aki már kutatott, esetleg publikált is a Radnóti-életmű témájában, nyilván megkeresi a könyvben azokat a hivatkozásokat, jegyzeteket, amelyek forrásként szolgálhattak az új, teljesre törekvő monográfiához. Érdekelheti a tudóst, miképpen épült be a könyvbe az ő korábbi publikációja. Nos, huszonhét oldalnyi bibliográfia áll rendelkezésére (ami négyszázkilencvennyolc hivatkozást tartalmaz) és harmincnégy sáv névmutató (több mint kilencszázötven különböző névvel). A legkorábbi forrásdátum 1927, a legkésőbbi 2005. A könyv szövegformájában pontosan jelölt hivatkozások a névmutatóból könnyen visszakereshetőek. A könyv minden lapján – a felső harmad margóin – baloldalt a fejezet, jobboldalt a fejezeten belüli alátéma címét olvashatjuk. Az életmű szakaszolásának főcímei: *Az első évek* (1909–1927); *Indulás* (1925–1930); *A kísérletezés évei* (1930–1935); *Kiteljesedés* (1935–1940); *Élet és költészet* (1940–1944); *Az utolsó hónapok* (1944). A törzsszöveg után *Bibliográfia*, *Névmutató*, *Cimmutató* és *Képmelléklet* zárja a könyvet.

A kutatási szempontból nem lezárható vagy kevés adattal alátámasztha-

tó tényeket Ferencz Győző alaposan körüljárja, és – ha szükséges – úgy hagyja nyitva, hogy segítsen annak, aki később foglalkozik majd vele. Nem véletlenül ilyen gazdag a hivatkozási anyag és a névmutató. Sok-sok párhuzamot tekinthetünk át életművekkel, költői attitűdökkel, asszimilációs problémákkal, ars poeticákkal, versek megformáltságának, képi világának alkotói gondjaival kapcsolatban. Az emberi (művészi) sorsok, gyenge és erős kapcsolathálózatok megrajzolják, körülvesik a személyiséget és mélyebb jellemzésre adnak lehetőséget, mintha csupán az alkotások tükrében szemlélhetnénk a költőt. Így Radnóti jellemzése közben (nem csupán mellékesen) képet kapunk például Sík Sándorról, Gyarmati Fanniról, Vas Istvánról, Dési Huber Istvánról... Mindez segít nyomon követni és megérteni a költő viselkedését, gondolkodását, művészi fejlődését, akit – a legendák és iskolai tanulmányaink mögött – élő emberként is szeretnénk megnézni. Radnótinak József Attilához és annak életművéhez kapcsolódó előadásai, jegyzetei olyan fontos reflektorai a saját életmű megvilágításának, hogy enélkül valószínűleg egészen másképp nyerhette volna csak el végső jelentését és teljességét a Radnóti-életmű. Idézzük a jellemző naplórészletet a monográfiából!

„... a mű, amit a költő haláláig alkot, halálával hirtelen egész lesz, s a kompozíció, melyet éltében szinte testével takart, a test sírbahulltával válik láthatóvá, fényleni és nőni kezd...” „Fontos, többször megforgatott gondolatok ezek József Attiláról (...)” – elemzi az idézett szöveget Ferencz Győző. Később részletesebben is kibontja az alap gondolatot: „Vallomás is, amely látszólag élet és mű különvalóságát állítja, amikor azt mondja, hogy a művet testével takarja a költő, és az a test sírbahulltával válik láthatóvá, fényleni és nőni kezd. De ehhez a metamorfózishoz egy élet és egy halál kell. (...) A mű az életáldozattal válik teljessé.”

Valószínűleg az egész Radnóti-monográfia logikai felépítésének legfontosabb inerciarendszer-középpontja ez. Ekörül örvénylenek az életrajzi adatok és a korábban, majd később értelmezett-elemzett művek világai, itt találkoztatja Ferencz Győző azokat az emberi és költői teleológiákat, melyek feltárják Radnóti áldozattá válásának érzelmi attitűdjét és logikáját. Nem is engedi többé el az olvasó figyelmét a könyv.

Az irodalomtörténész (tanár) számára különleges csemege az a sok-sok mellékzár, amely fonatával – mint afféle érhálózat – érzékelhetővé teszi Radnóti művészi-alkotói szívverését és korának szellemi, erkölcsi keringési rendszerét. A *Válság és szerelem* c. fejezet pl. az irodalom-

történet által korábban alig érintett Beck Judit-szerelemről szól. (Radnóti a Harmadik eclogát Beck Juditnak írta.) A korabeli kritikák, támadások természetrajzában feltárásával Ferencz Győző egész irodalomtörténeti, sőt társadalmi struktúrát képes áttekinteni: nehezen megismerhető, titokzatos dzsungelben vezet bennünket biztos kézzel. Tanulságos a „költő és világfí” Horváth Béla által írt cikk és a Just Béla-kritika kommentárja, valamint azok a levélrészletek, amelyek Radnóti Sík Sándornak írt az őt és költőtársait ért publikációs támadások után.

A korabeli folyóiratok, szerkesztők, költői csoportok feltérképezése szinte nélkülözhetetlen egy olyan monográfiában, amelyben nem csupán a kor publikációs szűrőjét, hanem az alkotók (költők-írók) élet-halálharcát is be kell mutatni. Ahhoz, hogy megérthessük: a kiszolgáltatottságnak az a szörnyűsége, amelyről itt szó van, csak mélységes hittel, emberi tartással, tehetséggel kibírható. Vagy még azzal sem. A korábbi Radnóti-életrajzok vitatott pontja az a kérdés, hogy „*történetek-e komoly kísérletek megmentésére, és ha volt ilyen kísérlet, miért nem fogadta el*”. Részletes elemzés után Ferencz Győző konklúziója ebben az ügyben: „*Radnóti halála nem önként vállalt, hanem rákényszerített szenvedéstörténet volt. (...) Azonban a holokauszt sok millió áldozatának a sorsa bizonyítja, hogy az életben maradás szándéka korántsem volt elég az életben maradáshoz. Radnóti az ő sorsukban osztozott.*”

Ami a művészi szövegek (főképp lírai művek) elemzését illeti: a szerző nem tehet mást, arányokat tart; és azokkal az arányokkal, amelyekkel él, egyben értékítéletet is mond Radnóti-versekről. Olvasói kérdés lehet, miért foglalkozik többet az egyik verssel, mint a másikkal. Rendszerint választ kapunk erre a kérdéseinkre is. Vagy az eddigi elemzés hiánya, vagy egy új nézőpont felvetése, vagy a források mélyebb feltárása indokolja a részletesebb/hosszabb műelemzést.

Az életmű egyes szakaszaiban elhelyezhető (feltalálható) költemények listázása és elemzése olyan szövegszerkezetet produkál, amely egyszerűen mutatja a szerző olvasottságát, találatkonyságát, emlékezőtehetségét, asszociációs képességeit, esztétikai képzettségét és költői érzékenységét. A korábbi-későbbi Radnóti-szövegekre egy-egy motívumból, képből induló rendszeres előre- és visszautalások; a képek, motívumok, tematika forrásainak és későbbi beágyazódásainak felmutatása lehetővé teszi, hogy a szoros olvasáson túl a hermeneutikai (és még ki tudja hányféle) szöveg-

elemzési módszer „játékba kerüljön.”

A legfeltűnőbb és legteljesebb „kör” a négy Razglednica analízise. Magára a munkamódszere is ráláthatunk itt. Ha képesek vagyunk mi is emlékezni a korábbi Radnóti-versek motívumaira, szófordulataira, színeire, formáira, akkor Ferencz Győző gondolatmenetének követésével láthatjuk, hogy miképpen válik egyre újabb és teljesebb szintézissé mindaz, ami már korábban „benne rejtett” a költeményekben. Hasonlóképpen építkezik a Radnóti életéről és költészetéről írott kritikai életrajz. Talán akaratlanul, talán tudatosan. A szerző újra és újra felvesz egy-egy szálát az életműből, kibontja, megvizsgálja, és nem ejti el többé. Visszaforgatja az élettörténet fonatába, így gazdagodhat és összeg-

ződhet tudásunk Radnóti áldozatáról és költészetéről.

Rövid áttekintésünkben sem nehéz meglátni, hogy Ferencz Győző megtalálta azokat a szövegszerkesztési módokat, az intertextualitás azon lehetőségeit, amelyekkel kezelni képes a Radnóti életéről és költészetéről közlendő tengernyi adatot: megállapítást, mű- és élet-olvasatot, teleológiát és sorsfolyamatot, idézetet és reflexiót. A stílus tudós, de nem tudományoskodó; a szókincs és a mondatfűzés megfelel a diák, a tanár, az irodalomtörténész és az esztéta igényeinek is. A művek elemzése annyiban mindenképpen újdonságot hoz, hogy felidézi (kritikai és összegző attitűddel) a korábbi műmegközelítéseket, valamint egyedi, különös és általános kapcsolódások feltárásával az egész Radnóti-életművet komplex hálózatként interpretálja. A

költészet motívumainak variációit úgy mutatja meg, hogy érthetővé válik: ezek nem véletlenszerűek. Megszólítják, kiegészítik, (át)értelmezik, folytatják egymást.

A tudatosság ilyen mélysége eredményezhetne rideg, könyörtelen logikával „támadó” olvasmányt is, Ferencz Győző azonban elég érzékeny alkotó ahhoz, hogy inkább szolgálja olvasóját – tehát szükség esetén felfüggeszti a logikai megközelítés biztonságot sugalló téziseit, és engedi működni az intuíciónak, a véletlent, a sejt(et)ést. Meggyőződésem, hogy ennek a könyvészetileg is elegáns kötetnek már ott kellene lennie minden középiskola könyvtárában, minden magyar szakos tanár kezében, és mindazok látóterében, akik valaha foglalkoztak Radnóti életművével.

(Osiris Kiadó, 2005)
Wenczel Imre

A PANNONHALMI SZEMLE

tavaszi (2007/2.) számának témája:

vacare Deo

A tartalomból:

- FRÉDERIC DEBUYST *A séta filozófiája*
KOCSI GYÖRGY *A szombat ünneplése az Ószövetségben, az Újszövetségben és a zsidóságban*
ROBERTA SASSATELLI *A szabadidő és a fogyasztás helyei*
TORMA KÁLMÁN *A Janus-arcú semmittevés*
SCHEIN GÁBOR *Az eltűnés lassúsága*
GABRIEL BUNGE *A „dél démona”
(A kedvetlenség, lelki szárazság [akédia] értelmezése
Evagriosz Pontikosz szerint)*
BERNARD BEUGNOT *Távol a világ zajától
(A magányba vonulás diskurzusa a 17. században)*
GELENCSÉR GÁBOR *Filmsziget – Szemző Tibor filmzenéi*
SVETLANA SAVENKO *Valentin Silvestrov lírai univerzuma*
PIERRE HADOT *Megjegyzések az „önkultúra” fogalmához*
VERES BÁLINT *beszélgetése fiatal zeneszerzőkkel a lázadásról*

VIZKELETY ANDRÁS *Puskely Mária könyvéről (A keresztény szerzetesség történeti fogalomtára);*

SULYOK MIKLÓS *Schmal Károly új munkáiról; VILLÁNYI LÁSZLÓ Krajcsovics Éva képeiről*

HALMOS ÁBEL *vacare Deo – A gyógyító szabadság*

SEAMUS HEANEY versei; emlékezés SZÉKELY MAGDÁRA

A LAP MEGRENDELHETŐ:

A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN: 9090 Pannonhalma, Vár 1. (szemle@osb.hu)

HAMAROSAN ELINDUL ÚJ HONLAPUNK:

www.phszemle.hu

KORÁBBI ÍRÁSOK LETÖLTHETŐ (PDF) FORMÁTUMBAN:

Central and Eastern European Online Library, Frankfurt am Main: www.ceeol.com